

УДК 14 (44) (092)
М 51

Віра МЕНЬОК

**ПАМ'ЯТЬ І ОБІТНИЦЯ:
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПАМ'ЯТІ ЗА ПОЛЕМ РІКЕРОМ**

*Пам'яті Ректора, Професора Валерія Григоровича Скотного
присвячую*

...згадувати означає не забувати; дотримувати обітниць – це те
саме, що не підводити...

Поль Рікер, *Шлях розпізнавання* [9, 101]*

Теоретична розвідка є новітньою спробою осмислення недостатньо вивчених у сучасній українській гуманітаристиці філософських ідей Поля Рікера, сформульованих в останній період його творчості, що зосереджуються довкола феноменології пам'яті, спогадів, обітниць.

Ключові слова: *Поль Рікер, феноменологія пам'яті, розпізнавання, спогад, обітниця, діалектика ідентичності, самоідентичність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Пропонована розвідка актуалізує проблему феноменології пам'яті у науковій спадщині Поля Рікера, яку мислитель розв'язує багатетапно у декількох своїх творах та підсумовує у праці “Шлях розпізнавання”, розглядаючи її у нерозривній єдності з проблемою обітниць – категорії і явища, яке увиразнює, активізує феномен пам'яті, позбавляючи його характеристик пасивного спогаду і, згодом, забуття.

---

* Тут і далі переклад з польської мови українською мовою автора статті – В.М.

Один із найвидатніших європейських філософів ХХ століття Поль Рікер (1913 – 2005) у своїй теоретичній системі сформулював новий підхід до розв’язання фундаментальних проблем буття, історії, влади, етичного вибору, християнства, часу, пам’яті, ідентичності, творчості, інтерпретації, окресливши його як феноменологічну герменевтику. Актуальність пропонованої розвідки полягає в уведенні рікерівської феноменології пам’яті як частини феноменологічної герменевтики до переліку засадничих проблем сучасної теорії філософської та літературної інтерпретації, ширше – до проблем філософії літератури, яка вже починає посідати домінативне місце у сучасному українському літературознавчому дискурсі. Йдеться про заповнення суттєвої прогалини в осмисленні спадщини Рікера, пов’язаної з його філософською парадигмою пам’яті, яку він створив головно у творах “Час і оповідь” [5], “Пам’ять, історія, забуття” [6], перекладених російською мовою, та “Шлях розпізнавання” [9], перекладеного польською мовою, на який спиратимось у моїх подальших теоретичних рефлексіях. Проблема пам’яті, яку Рікер осмислює одночасно з проблемами спогадів, забуття, уяви, обітниць та способів/шляхів реалізації ідентичності людини, поглиблює й актуалізує проблеми діалектики ідентичності в сучасному контексті теорії філософської та літературної інтерпретації, які відіграють ключову роль у сучасній гуманітаристиці. Окрім того, усвідомлення феноменології пам’яті Поля Рікера заслуговує на те, щоби стати центральною ланкою сучасних методологій прочитування, трактування, коментування та інтерпретації як філософських, так і літературних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Феноменологія пам’яті Поля Рікера ще не знайшла своєї повної усвідомленості у сучасній філософській думці, як і необхідного осмислення в українському літературознавстві, хоча мала б посісти одне з чільних місць у дискурсі проблем вираження ідентичності людини через спогад, обітницю, пам’ять, забуття. Рікерівське вчення про пам’ять знайшло свою філософську систематизацію головно на підставі праць філософа “Час і оповідь” та “Пам’ять, історія, за-

буття”. Натомість ще не бралася до уваги його книга “Шлях розпізнавання”, яка є публікацією лекцій Поля Рікера, що він їх публічно виголосив у Віденському Інституті Наук про Людину 2001 року. Цей Інститут був створений 1982 року з ініціативи видатних польських філософів Кшиштофа Міхальського та кс. Юзефа Тішнера, яку всеціло підтримав папа Іван Павло II. Одним із головних завдань Інституту було й залишається уможливлення вченим з Центральної та Східної Європи контактів із західною думкою. У 2000 році, з нагоди 100-річчя першого Голови вченої ради Інституту Ганса-Георга Гадамера, Інститут розпочав серію публічних лекцій у співпраці з видавництвами Гарвардського та Франкфуртського університетів і з Краківським видавництвом “Знак”. Тексти лекцій публікуються у всіх трьох видавництвах. Першим лектором (2000) був Чарльз Тейлор, канадійський філософ з Університету МакГілл у Монреалі; наступним (2001) – Поль Рікер, лекції якого були опубліковані у книзі під назвою “Шлях розпізнавання” Віденським Інститутом Наук про Людину 2003 року і Краківським видавництвом “Знак” наступного, 2004 року.

Велике значення проблеми пам’яті у спадщині Поля Рікера підкреслює Костянтин Сігов, наголошуючи на тому, що він “[...] розсунув обрії філософії пам’яті у великій книжці “Пам’ять, історія, забуття” (2000). Поль Рікер нагадав нам про те, що французьке слово *souvenir* – дієслово, а не лише іменник. І в стародавніх мовах він підкреслив динамічне значення роботи пам’яті – починаючи від Платона, Аристотеля та Августина. Очищення пам’яті та зусилля пригадування – цій темі Анрі Бергсона після трагедій ХХ століття нового виміру надав Поль Рікер напередодні своєї смерті” [7, 6]. Костянтин Сігов, який є головним українським видавцем творів Рікера та одним з найкомпетентніших в Україні його коментаторів і дослідників, акцентуючи на засадничих складових феноменології пам’яті цього філософа, спирається головню на його фундаментальну працю “Пам’ять, історія, забуття”, не враховуючи “Шлях розпізнавання”, а тому й проблема взаємин пам’яті й обітниці – така актуальна для мислителя – залишається поза увагою. У пропонуваній розвідці зроблю спробу заповнити цю прикру прогалину. Залишає її незаповненою й Ореста Луцик, львівська

дослідниця філософії пам'яті Рікера [2], котра, однак, акцентує не на філософських, а на психоаналітичних, соціальних та етико-політичних механізмах пам'яті у Поля Рікера, спираючись лише на його працю “Пам'ять, історія, забуття” і розглядаючи феномен пам'яті в рамках історичного процесу – без перспективи його феноменологічного осмислення.

Системне наукове осмислення феноменології пам'яті Поля Рікера з'явилося завдяки російським дослідникам творчості філософа. 2008 року видано колективну наукову книгу “Поль Рікер – філософ діалогу” [4], створену за матеріалами наукової конференції, що відбулася в Інституті філософії РАН у травні 2006 року – в річницю смерті Поля Рікера. У ній взяли участь учені з провідних філософських осередків Москви. У засіданнях виступила професор Університету Париж–ХІІ Монік Кастійо, яка у третьому розділі своєї статті “Поняття етики і моралі у вченні Поля Рікера” розкриває рікерівську проблему пам'яті і розпізнавання. У російському перекладі допущено неточність назви книги Рікера “Шлях розпізнавання” (*Le parcours de la reconnaissance*): французьке *reconnaissance* передано як *признание*, що на категоріальному рівні заперечує оригінал, позаяк ідеться про розпізнавання, а не про признання/визнання себе через пам'ять – це, за Рікером, протилежні стратегії вираження й реалізації ідентичності людини та проявів діалектики ідентичності.

У згаданій книзі розглядаються кардинальні теорії Рікера (історична герменевтика, поняття етики і моралі, епістемологія, філософія пам'яті, апріорі часового досвіду, наратологія, філософія права). Французька дослідниця Монік Кастійо, стаття якої відкриває цю книгу, наголошує на етичному вимірі філософії пам'яті у Рікера: “Поль Рікер усвідомив, що самовизнання людини є необхідною умовою її самооцінки, і зумів відкрити перспективу дослідження визнання, з якою мусить рахуватися сучасна етична думка” [1, 20]. З цим твердженням варто погодитися, але необхідно наголосити на тому, що неправильний російський переклад засадничої рікерівської категорії *reconnaissance* як *признание* призводить до виведення усієї концепції філософа за рамки феноменології та обмеження її до контексту етики і моралі. Рікерові натомість ішлося передусім про феноменологічну суть пам'яті, яка розкривається не через

самовизнання людини, а через її саморозпізнавання шляхом усвідомлення діалектики й амбівалентності таких категорій-процесів, як спогад-забуття, обітниця-сповнення (дотримання обітниці), які є сутнісно протилежними полюсами пам'яті, але водночас вони – це прояви, виявленням того самого процесу саморозпізнавання людини через феномен пам'яті. Феномен, а не етично-моральну проблему, як стверджує Монік Кастійо.

У польських дослідженнях доробку Поля Рікера присутня перспектива розважання про феноменологію пам'яті філософа у її нерозривному поєднанні з уявою – це суто літературознавчий підхід, який має необхідні аргументи для існування, але він, знову ж таки, обмежує теорію Рікера до осмислення лише індивідуально-творчого процесу. Зрозуміло, що пам'ять – це основний конструктивний мотив літературного письма, але Рікер не досліджує цього мотиву, ані не вказує на нього, хоча його книга “Час і оповідь” враховує нарративний літературний досвід великих романів ХХ століття Томаса Манна, Марселя Пруста чи Вірджинії Вулф, – він говорить про пам'ять у ширшому, онтологічному річищі феноменологічної герменевтики. Тому молода літературознавець Зоф'я Поднесінська суттєво звужує горизонти феноменології пам'яті Рікера, коли стверджує: “Рікер ставить тезу про істинність пам'яті, про спогади, про повернення у пам'яті як про специфічний пошук істини, скерований на річ минулу – колись побачену, почуту, пережиту, вивчену” [8]. Обмеженість цієї позиції полягає у тому, що Рікер якраз говорить про феномен пам'яті як такий, котрий одночасно скерований і в минуле (спогади, пригадування), і в теперішнє (обітниця), і в майбутнє (дотримання обітниці). Саме у такій цілісності буде йтися про феноменологію пам'яті у цій статті – у цілісності, яка черпає свої вітальні сили з бергсонівської філософії пам'яті (для Рікера “Бергсонівський момент” має принципове значення) і дає змогу застосувати рікерівську феноменологію пам'яті як у філософській, так і літературознавчій теорії та практиці інтер-претації.

Новаторський характер пропонованої розвідки полягає в осмисленні та інтерпретаційній апробації недостатньо вивчених сьогодні філософських ідей Рікера, присвячених феноменології пам'яті. Наголошено на суттєвих складових цієї філософської теорії, без яких вона не може бути вичерпно репрезентована й

усвідомлена у сучасній українській гуманітаристиці, а саме: пам'ять як феномен діалектики самоідентичності людини, проблема саморозпізнавання людини через амбівалентні процеси і складові феномену пам'яті, цілісність пам'яті у часовій диференційованості й неподільності одночасно, врешті – онтологічно-філософська й етико-моральна спільність-відмінність-єдність перспектив пам'яті й обітниці у процесі реалізації ідентичності людини, у процесі пошуку її власних шляхів розпізнавання як іншого, так і самого себе.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Пропонована розвідка має на меті зосередитися на пам'яті у Поля Рікера як категорії феноменологічній і герменевтичній, акцентуючи на шляхах саморозпізнавання людини через амбівалентні процеси пам'яті, одночасно підреслюючи перспективу континуативного переходу-реалізації пам'яті з минулого у майбутнє завдяки обітниці, яка визволяє пам'ять із замкненого кола спогадів, визволяє її зі стану пасивності й упроваджує у стан активності й креативності. Феноменологію пам'яті Рікера маємо на меті трактувати згідно з пріоритетами мислення, властивими цьому філософу, які проявляються передусім у тому, що центром розважань про суспільство й людину є сама людина – особа, що володіє даром творчості. Це надзвичайно важливо для усвідомлення логіки необхідності екстраполяції рікерівської феноменологічної герменевтики загалом та феноменології пам'яті як її складової на терени філософської та літературної інтерпретації.

Сформульована мета передбачає розв'язання завдань, що їх сам Рікер ставить у своїй праці “Шлях розпізнавання”, яка є підсумком і філософським завершенням парадигми пам'яті, вибудованої в його попередніх творах: одночасність кульмінування пам'яті й обітниці у процесі саморозпізнавання людини як шляху до її самоідентичності; протилежності як співбудівничі дару спогаду й обітниці; статус спогаду як “предметного” аспекту пам'яті та суб'єктна динаміка спогаду як саморозпізнавання; бергсонівське “пригадування образів” як пасивний аспект спогаду та його активне устремління; проблеми спогаду й забуття, сліду та його зникання як амбівалентні частини єдиної й неподільної “тяглості існування” (Спіноза), психоаналітичної (зокрема,

фрейдівської) концепції підсвідомості та гуссерлівської феноменології внутрішньої свідомості часу з первинним та вторинним согадом (чистий феномен спогаду та його відтворення у пам'яті); обітниця як саморозпізнавання, розпізнавання іншого та взаємне розпізнавання; проблема взаємин між ініціатором та бенефіцієнтом обітництва, між дотриманням та недотриманням обітництва; відповідь на питання “хто згадує” та перспектива обітництва як властивості якісної ідентичності типу *ipse*. Щодо ідентичності *ipse* детально висвітлено у моєму нещодавньому дослідженні герменевтики ідентичності за Полем Рікером, у якому було вказано на розрізнення філософом нумеричної ідентичності *idem* та якісної – *ipse*: “Саме значення понять *idem* та *ipse*, як їх трактує Рікер, розмежовує їх, підкреслює їхню взаємовиключеність. Далекими за значенням є висловлення “той самий”, “той же”, “саме той” (*idem*) від окреслення “сам” або “особисто” (*ipse*), яке вказує на себе як самого. Ідентичність у значенні *idem* окреслює існування таким, яким воно є, тоді як ідентичність *ipse* вказує на буття собою, яке означає можливість діяти” [3].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У своєму слові про великого філософа ХХ століття Поля Рікера, після його смерті, Костянтин Сігов написав: “Великий французький філософ Поль Рікер помер 20 травня 2005 року у своїй господі на півдні Парижа. Професор Сорбонни та Чиказького університету Поль Рікер також був почесним професором понад 30 університетів світу, зокрема й Києво-Могилянської академії. На зламі ХХІ століття філософія Рікера відіграє засадничу роль, аналогічну тій, яку відіграла для культури ХХ століття думка Бергсона, Гуссерля, Гайдеггера, Вітгенштайна, Гадамера” [7, 6].

Засадничі ідеї феноменології пам'яті Поля Рікера зосереджені в його фундаментальній праці “Пам'ять, історія, забуття”, які знайшли своє герменевтичне завершення у циклі лекцій філософа “Шлях розпізнавання”. Спираючись на останній твір, варто, однак, у декількох словах сказати про книгу “Пам'ять, історія, забуття”.

У цій праці Рікер об'єднав свої попередні довготривалі роздуми про герменевтику розуміння та людську екзистенцію, проникливо проаналізував сучасний стан історичного пізнання.

Як результат багаторічних досліджень, ця книга складається з трьох виразно виокремлених частин. Перша, присвячена пам'яті та мнемотичним явищам, висвітлює феноменологічну тему пам'яті в гуссерлівському трактуванні цього терміна. Друга, присвячена історії, входить у сферу епістемології історичних наук. Третя, що апелює до теми забуття, написана в ключі герменевтики історичності людського існування. Перша частина піддає аналізу феномен пам'яті в усій його різноманітності – від спогаду через пригадування до пам'яті себе. У другій частині автор досліджує статус свідчення пам'яті, діалектику з'ясування й розуміння та риторику історіографії. У третій частині він займається екзистенціальними, а, отже, темпоральними передумовами історичного пізнання, а також досліджує забуття, яке перебуває на пограниччі зникання слідів минулого та необхідності їхнього збереження. Філософи бачать у цій праці Рікера кульмінацію філософської герменевтики, вибудованої у перспективі істини на підставі методу Ганса-Георга Гадамера; історики – теоретичну рефлексію над історіографією; представники суспільних наук – інструментарій для аналізу колективної пам'яті; літературознавці знаходять у ній добре відомі їм теми нарації, пам'яті, екзистенції у новій філософській перспективі їхнього трактування. Окрім цього, тут присутні проблеми, над якими Рікер інтенсивно роздумував наприкінці свого життя: траур, меланхолія, але й інструментальна, активна пам'ять; зловживання пам'яттю та її нестача, обмеженість; забуття й маніпулювання пам'яттю.

Однією із засадничих тез розважань Поля Рікера про пам'ять є одночасна локалізація спогаду в минулому та в актуальній реальності. Тому одразу ставиться питання про те, “що” пам'ятається, чого стосується пам'ять, а також твердження про те, що пам'ять належить до минулого часу, який підкреслює її референтний вимір. Проблематика віднесення пам'яті до реальності – в опозиційному відношенні до уяви – підкреслює суть мислення Рікера: предмет його розважань, а, отже, феноменологія пам'яті мислителя конструюється на протизагаду психологізму, характерному для англосаксонської філософської традиції. Рікер розвиває свою концепцію пам'яті у рідній німецькій феноменології і герменевтики.

За Полем Рікером, проблематика розпізнавання себе одномоментно сягає двох кульмінаційних пунктів у контексті пам'яті й обітниці. Автор “Шляху розпізнавання” пояснює: “Перша скерована до минулого, друга – до майбутнього. Обидві, однак, водночас можна сприймати у живому теперішньому часі розпізнавання себе, а це завдяки декільком спільним для них рисам” [9, 100].

Перша їхня спільна риса полягає у тому, що обидві вони вписуються у цикл можливостей творчої, обдарованої людини. Рікер підкреслює, що “йдеться, ясна річ, про дар пригадувати собі та дар давати обіцянку, так само, як говориться про інші здібності; справжня проблема, однак, з'являється тоді, коли починаємо говорити про їхнє утілення: тут я пригадую собі, а тут – даю обітницю. Ця засаднича спільна риса веде до різного трактування названих здібностей” [9, 100].

Наступна риса полягає в тому, що у момент свого втілення спогад й обітниця по-різному проявляються у діалектиці тотожної ідентичності і самоідентичності (самості), які є двома конститутивними складовими ідентичності людської особистості: у випадку спогаду головний акцент припадає на тотожну ідентичність, а у випадку обітниці домінація самоідентичності є такою очевидною, що обітницю сміливо можна трактувати як парадигму самоідентичності. Інаше ажучи, Рікер переконаний, що спогад, пригадування характерні для будь-якої людини – з більшим чи меншим ступенем самовираження, з більш чи менш притаманною їй відповідальністю за сказане слово та здійснений учинок. Натомість обітниця, а тим більше її дотримання, – це справді парадигма самоідентичності людини, тобто якісної, індивідуальної ідентичності, а не нумеричної, яка свідчить, скажімо, про тотожність людини з подібними їй представниками родинної, суспільної чи історичної спільноти людей.

Суть обох здібностей (пам'яті й обітниці), – розважає далі Рікер, – пов'язана з небезпекою відсутності реалізації, з нездійсненням. Йдеться про небезпеку забуття у випадку спогаду та небезпеку недотримання у випадку обітниці. Але протилежності, суперечності якраз і вибудовують суть цих здібностей, позаяк “згадувати означає не забувати, дотримувати обітниці –

це те саме, що не підводити” [9, 101]. Тінь заперечення завжди супроводжує амбівалентну єдність спогаду й обітниці.

Рікер ставить запитання “що я собі пригадую?” Відповідаючи на нього, зазначає, що у випадку спогаду слова “розпізнати” й “розпізнавання”, з їхнім багатим семантичним наповненням і мінімальним поняттєвим функціонуванням у філософській думці, логічно пов’язуються з проблематикою розпізнавання/впізнавання далеких, минулих образів. Тут актуальним стає “Бергсонівський момент” розпізнавання, який аналізує Рікер: “Завдяки Бергсону оживає грецьке поняття *anamnēsis* – в усій своїй красі, але водночас з багатьма пастками. [...] ‘Бергсонівський момент’ стане квінтесенцією ряду аналізів, де вихідним пунктом є слова ‘що?’ – у питанні ‘що я собі пригадую?’ та ‘як?’ – у питанні ‘як актуалізація спогаду визначає його динаміку?’. Натомість завдяки питанню ‘хто собі пригадує?’ розпізнавання спогаду означає розпізнавання себе. І саме ‘Бергсонівський момент’ визначає цю залежність” [9, 101 – 102]. Для Бергсона першість має питання “що?”, для Рікера – “хто?”, бо воно означає повернення до себе, до людини та її самоідентичності.

Далі Рікер розважає про проблему забуття, наголошуючи на тому, що втрачені сліди “пригадуваних образів”, як і необхідність їхнього пошуку, відновлення, відтворення – усе це свідчення забуття, адже “ідея сліду передбачає можливість його зникнення. Разом з тривожною думкою про небезпеку затирання слідів виникає думка про забуття. Забуття має, ясна річ, багато проявів, які не мають нічого спільного із зниканням слідів, але пов’язуються з униканнями та нечистою совістю; окрім цього, трапляється удаване зникання, коли йдеться про приховування того, що в іншому випадку не було б затерте у досвіді пам’яті. Залишається ще небезпека невідворотного й остаточного забуття, яке визначає драматизм механізму пам’яті. Зрештою, забуття є ворогом пам’яті, натомість запам’ятовування – це нерідко розпачлива спроба вирвати бодай рештки з великої прірви забуття” [9, 103]. Рікер розглядає забуття у контексті звичайного пасивного спогаду як невідворотний перехід від тотожної пам’яті, властивої кожній людині (скажімо, пам’ять про предків свого роду, про знаменні суспільно-історичні події, характерна для простої нумеричної, тотожної ідентичності людини, котра

ототожнюється зі своїм родом чи своєю історичною епохою), до ремінісцентної пам'яті, яка пробивається крізь забуття, долає його. Така ремінісцентна пам'ять, яку також можна назвати асоціативною, властива вже не простій нумеричній, а якісній ідентичності людини – властива її самоідентичності, самості, що продовжує, але й заперечує ідентичність як тотожність.

Спогад і забуття, слід та його зникання Рікер трактує як необхідні амбівалентні частини єдиної і неподільної “тяглості існування”, про яку говорив Бенедикт Спіноза у своїй фундаментальній праці “Етика”, котрий, однак, не включив феномен пам'яті у свою теорію розуміння часу, на що виразно вказує автор “Шляху розпізнавання”.

У контексті взаємин пам'яті й обітниці як двох необхідних складових феноменології пам'яті Рікер акцентує також на домінантному місці взаємин спогаду і забуття у психоаналізі Фрейда. Він зауважує, що у фрейдівській психотерапії сні якраз і є тим забутим, затертим слідом, який психоаналіз наказує віднайти, повернути, відтворити, пригадавши його у денну пору. Фрейд досягає своєю технологією повного переведення явища пригадування у процес роботи – “роботи спогадів”, які починають функціонувати зовсім по-іншому, ніж автентичний, невимушений спогад. Рікер твердить, що такі фрейдівські тези більшою мірою стосуються нашої рефлексії над взаєминами між пам'яттю і забуттям, бо ж саме забуття супроводжує кожен етап нашої рефлексії над пам'яттю – у цьому полягає дефінітивна й неминуча суть забуття. Натомість, як переконаний Рікер, “психоаналіз ставить нас перед діаметрально протилежною ситуацією: перед ситуацією удаваного забуття, забуття на рівні свідомості, яке, як виявляється, є результатом приглушення, затамування. Таке активне забуття, яке спричиняє те, що пригадування стає ‘роботою’, а тому нероздільно пов'язується з теорією підсвідомості, стаючи її доповненням; звідси виводяться дивні парадокси такі, як: ‘підсвідомість не обмежена часом’, ‘підсвідомість незнищенна’” [9, 106]. У такий спосіб, – підсумовує Рікер, – стара пара “спогад – забуття” переживає свою другу молодість.

Якщо психоаналітичний підхід до трактування спогаду Рікер оцінює критично, то підхід Гуссерля до феномену пам'яті

він сприймає схвально, позаяк Гуссерль говорить про предмет пам'яті як про цілісний спогад, а не як про окремі, фрагментарні пригадування. Спогад у Гуссерля виразно відокремлений від усякого роду уявлень, які є звичайними втіленнями поточного мислення. Рікер, як учень Гуссерля, переконливо констатує: “Таке відокремлення пов'язане з величезною працею: одна справа – це ‘відтворення’ за допомогою образів справжнього, але відсутнього буття; інша – це ‘симулювання’ присутності за допомогою фікції, а ще інша – перетворення суб'єктивного образу на світ чи ‘представлення’ минулого в образах” [9, 107]. На думку Рікера, Гуссерль запропонував взірцевий опис спогаду як чистого феномену. В його феноменології внутрішньої свідомості часу первинним і справжнім є лише чистий, автентичний спогад, натомість будь-які механізми “пригадування образів”, відтворення зниклих слідів – це вже вторинний спогад, який не має стосунку до феноменології пам'яті.

Чистий феномен спогаду, який конститує і мотивує феноменологію пам'яті, – на переконання Рікера, – знаходить своє необхідне продовження в обітниці. Зі свого боку: “Властива для обітниці самоідентичність [*ipséité*] вступить в одночасну конфронтацію з різномірністю внутрішньою, викликаною ваганнями, та із зовсім іншою, зовнішньою, яка, якщо можна так висловитися, полягає у людській множинності” [9, 114]. Отож, обітниця потрапляє під подвійну загрозу: внутрішньої невпевненості та вагань людини, яка дає обітницю, та зовнішніх чинників, що своєю множинністю реляцій, конфліктів, непорозумінь з іншими людьми можуть спонукати носія обітниці до її недотримання. Саме тому негативний момент у реляціях пам'яті й обітниці Рікер особливо підкреслює: “Дуже високо на шкалі значень я помістив посилення на негатив: так само пам'ять, як й обітниця, неминуче стикаються зі своєю протилежністю, яка для кожної з них є ворогом, можна сказати, що смертельним – забуття для пам'яті, недотримання для обітниці, і це стосується відгалужень і заплутаних манівців. Можливість недотримання слова становить інтегральну частину можливості обіцяння і схиляє до рефлексії другого ступеня над внутрішніми обмеженнями підтвердження самоідентичності [*ipséité*]” [9, 120].

Обітницю, на відміну від пам'яті, Рікер пояснює як феномен, у якому надзвичайно інтенсивно втілюється стосунок до іншої людини, і ця риса обітниці необхідно веде до її трактування як способу взаємного розпізнавання людей. Отже, феноменологія обітниці пов'язана з двосторонніми відношеннями між даром давати обітницю та втіленням, реалізацією цього дару, а саме: “дар складання обітниці передбачає дар висловлювання, впливу на світ, дар висловлення та формулювання ідеї нарративної єдності життя, врешті дар приписування собі ролі джерела своїх вчинків. Однак феноменологія обітниці зосереджується на вчинку, через який ‘я’ справді бере на себе обов'язок” [9, 120]. Така феноменологія обітниці розвивається, як каже Рікер, у двох ритмах: у першому домінує мовний вимір обіцяння як мовний акт, а у другому на перший план висувається моральна суть обітниці.

Рікер наголошує, що обітниця має не лише адресата, але й бенефіцієнта: “[...] мовець зобов'язується до чину або присвяти, а не до емоційного, пристрасного чи чуттєвого досвіду. [...] У цьому розумінні, скажімо, не можна обіцяти, що будеш любити. На питання ‘що можна обіцяти?’ аналіз іллокутивних актів дає обмежену відповідь, а саме, що щось зробиться або щось дасться” [9, 122]. Але Рікер іде далі і говорить про “велич обітниці”, яка передбачає складання обітниці як почуття обов'язку і відчуття моральної сили для її дотримання. Окрім цього, “велич обітниці” як свій аргумент передбачає не лише елемент приязні, а передусім вірності, котра мотивує дотримання обітниці. У Рікера читаємо: “Знаком величі обітниці є її надійність. Говорячи докладніше, якраз із надійності обітниці над обітницями кожна одноразова обітниця черпає свою вірогідність стосовно її бенефіцієнта і свідка. Цей вимір довіри спричиняє те, що аналіз іллокутивної сили знаходить своє продовження у моральній площині, на якій зобов'язання стосовно мовця поєднується з обов'язком зробити щось таке, через що мовець бере на себе обов'язок, який стає для нього необхідністю” [9, 123].

З іншого боку, Рікер застерігає від патології складання обітниці, коли неодноразове її недотримання не гальмує, а, навпаки, інтенсифікують невідворотний процес постійного обіцяння. У річищі такого роду розважань він стверджує: “Якраз тому най-

важливішим завданням є пошук у самому випробуванні обітницею тих причини, які виправдовують внутрішнє обмеження, котре розпізнавання самого себе заново виведе на шлях взаємного розпізнавання” [9, 126]. Якраз про обітницю як взаємне розпізнавання, як діалог двох людей, в якому самоідентичності обох сягають кульмінаційного пункту своєї реалізації, Рікерові йдеться передовсім. Він згадує про Габрієля Марселя з його апеляціями на захист “творчої вірності” і підкреслює, що в обітниці важливо “зберегти якомога більшу дистанцію між ‘самозбереженням’ і ‘незмінністю’ впертої волі, ціною доброзичливого терпіння до інших та самого себе” [9, 127]. У цьому полягає основна морально-етична настанова Поля Рікера, але у цьому також полягає його філософське осмислення обітниці, котра є необхідною складовою феноменології пам’яті та її неминучим продовженням, феномен якої, згідно з мислителем, коріниться не в будь-якому, а в чистому, автентичному й активному спогаді.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У феноменологію пам’яті, яку Поль Рікер підсумував і заново проаналізував у книзі “Шлях розпізнавання”, скеровуючи її у річище діалектики самоідентичності людської особистості, він вкладає водночас морально-етичний і філософсько-екзистенційний виміри, проте етичний вимір не відіграє у нього домінуючої й вирішальної ролі. Філософ переконаний, що необхідними і невід’ємними складовими феномену пам’яті є спогад й обітниця, і цим його філософія пам’яті є винятковою і несхожою на інші теорії пам’яті у філософії та інших гуманітарних науках минулого століття. Важливо усвідомити амбівалентність взаємин пам’яті й обітниці, на якій наголошує Рікер і яку характеризує як необхідну умову існування предмету пам’яті не лише у минулому, як зазвичай це трактується, але й у майбутньому – через активний спогад, та теперішньому – через дотримання обітниці, спричиненої автентичним спогадом, а не позірним “пригадуванням образів” (Бергсон) минулого чи пасивним відтворенням його зниклих слідів.

Феномени спогаду й обітниці як прояви феноменології пам’яті відкривають незаперечну перспективу свого подальшого вивчення як у філософській, так і літературознавчій площинах.

Як філософська, так і літературна інтерпретації мають враховувати теорію пам'яті Рікера при трактуванні не лише так званих образів чи тем пам'яті, але й при вдумливому й глибинному розумінні самої суті пам'яті, яка вибудовує цілісність часово-просторового континууму будь-якого літературного і філософського тексту, а також тексту культури – мовної, епохальної, індивідуально-особистісної. Пам'ять за Рікером – це не тільки минуле і пасивний спогад про нього, це передусім обітниця та її дотримання, обітниця, спричинена активним спогадом і дана пам'яті у тому, щоби перенести її з минулого і навіть утраченого у простір справді присутнього теперішнього та продовжити її у майбутньому. Взаємини пам'яті й обітниці кшаталтують якісну ідентичність людини, спричиняють подолання нею своєї тотожності та осягнення реалізації індивідуальної, феноменальної самоідентичності. У цьому філософія пам'яті Поля Рікера споріднена з “філософією учинку” Михаїла Бахтіна, але вона є більш цілісною у своїй феноменологічно-герменевтичній повноті розуміння глибин і висот пам'яті як засадничої категорії людського існування.

Література

1. Кастийо Моник. Понятие этики и морали в учении Поля Рикёра // Поль Рикёр – философ диалога / Отв. ред. И. И. Блауберг. – Рос. акад. наук, Институт философии. – М.: ИФРАН, 2008. – С. 12 – 24.
2. Луцик Ореста. Філософія пам'яті Поля Рікера // Вісник Львівського університету. – Серія філософія. – Вип. 14, 2011. – С. 57 – 63.
3. Меньок Віра. Конфронтація *idem* та *ipse*: герменевтика ідентичності за Полем Рікером у контексті літературної інтерпретації // Проблеми гуманітарних наук збірник наукових праць ДДПУ ім. Івана Франка. – Вип. 28. Філологія. – Дрогобич : Редакц. видав. – відділ, 2011. – С. 312 – 326.
4. Поль Рикёр – философ диалога / отв. ред. И. И. Блауберг. – Рос. акад. наук, Институт философии. – М.: ИФРАН, 2008. – 143 с.
5. Рикёр Поль. Время и рассказ / пер. Т. В. Славко. – М. – СПб.: ЦГНИИ ИНИОН РАН: Культурная инициатива: Университетская книга, 2000. – 313 с.
6. Рикёр Поль. Память, история, забвение / пер. с фр. И. И. Блауберг и др. – М.: Изд-во гуманитарной литературы, 2004. – 726 с.

7. Сігов Костянтин. Поль Рікер: пам'ять, історія, вдячність // Дух і Літера. – № 15 – 16, 2006. – С. 6 – 17.

8. Podniesińska Zofia, Paul Ricoeur : o pamięci i wyobraźni. Lektura z punktu widzenia literaturoznawcy. – Електронний ресурс: <http://www.iphils.uj.edu.pl/~m.kuninski/Paul%20Ricoeur%20pamiec%20i%20wyobraznia%20Zofia%20Podniesinska.htm> (режим доступу: 20.09.2012).

9. Ricoeur Paul. Drogi rozpoznania. – Wykłady Instytutu Nauk o Człowieku w Wiedniu. – Kraków: “Znak”, 2004. – 270 s.

Меньок Вера. Память и обет: феноменология памяти согласно Полю Рикёру. Теоретическое исследование является новейшей попыткой осознания недостаточно изученных в современной украинской гуманистике философских идей Поля Рикёра, сформулированных в последний период его творчества, которые сосредоточены вокруг феноменологии памяти, воспоминаний и обетов.

Ключевые слова: Поль Рикёр, феноменология памяти, узнавание, воспоминание, обет, диалектика идентичности, самоидентичность.

Meniok Vira. Memory and promise: phenomenology of memory after Paul Ricœur. The present theoretical study is a novel attempt to grasp those ideas of Paul Ricœur which have so far not been adequately examined by the contemporary Ukrainian researchers of humanities – that is, the ideas formulated by Ricœur in the final period of his creative work in which he focuses upon the phenomenology of memory, reminiscences, promises.

Key words: Paul Ricœur, phenomenology of memory, discerning, reminiscence, promise, dialectics of identity, the also-identity, the self-identity.